

HUNGLER SÁRA: THE DUAL NATURE OF
EMPLOYEE INVOLVEMENT (BUDAPEST: L'HARMATTAN 2020)
132.

<https://doi.org/10.51783/ajt.2021.1.09>

1. A KÖNYV TEMATIKÁJÁNAK ÁLTALÁNOS ÁTTEKINTÉSE

A munkavállalói részvétel témaköre nem sorolható napjainkban a munkajogtudomány fősodrába tartozó témák közé, noha a munkavállalók közösségét megillető participációs jogok és az e köré épülő szervezetrendszer jelentősége ma sem elhanyagolható. Általában véve igaz, hogy a kollektív munkajog egyes alapintézményei nem kerülnek újabban a munkajogi tudományos közösség érdeklődésének fókuszába, úgy tűnik ugyanis, hogy a tudományos eredmények nagyrészt az egyéni szintre, azaz az individuális munkajogi kérdéskörökre fókuszálnak (lásd pl. munkajogviszony tartalma, alapvető kötelezettségek, a munkaviszony megszüntetése). E jelenség mögött változatos jogpolitikai és joggyakorlati megfontolásokat sejtethetünk, de összességében elmondható, hogy a magyar munkaerőpiaci viszonyok között, illetőleg a magyar munkajogi gondolkodásban 2021-re a kollektív munkaügyi kutatások nem dominálnak, jelentőségük folyamatosan csökken.

Bár néhány kivétel megemlíthető egyetemi doktori (PhD-) értekezések¹ vagy éppen monografikus igényű mun-

kák vonatkozásában² az elmúlt néhány évből, Hungler Sára e könyvére mindenképpen megkülönböztetett figyelmet kell fordítani. Ennek okairól a későbbiekben részletesebben fogok szólni, de előljáróban a témaválasztás bátorságát, a kutatási téma világos és jól megindokolt lehatárolását, a szerző sajátos, tudományos novumokat sem nélkülöző látásmódját, vagy éppen a feldolgozás igényességét tekintve is úgy vélem, hogy új alpmű született a magyar munkajogtudományban a munkavállalói participáció terén. A munkavállalói részvétel sajátos jogi természetének témakörét illetően legalábbis biztosan, ugyanis Hungler nem vállalkozik arra, hogy a teljes, a participációs jogokhoz kötődő témakört feldolgozza, ami talán nem is lett volna ajánlatos egy ilyen jól szerkesztett és végig egyenletes színvonalú, feszesen megírt monográfiában.

Rögtön vissza kell azonban utalnom arra az ellentmondásos helyzetre, miszerint a könyv témája voltaképpen „idegen test”-ként is hathat első ránézésre a magyar munkajogtudomány aktuális trendjei között, tekintettel elsősorban egyedi témaválasztására. Habár ez adott esetben kritikai megjegyzésnek is tűnhet, úgy vélem, hogy az nem róha-

¹ Például BAGDI Katalin: *A participációs jogok szerepe a munkaviszonyban (PhD-értekezés)* (Debreceni Egyetem Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola 2020).

² PRUGBERGER Tamás – NÁDAS György: *Európai és magyar összehasonlító kollektív munkajog* (Budapest: Wolters Kluwer 2015) és BERKE Gyula: *A kollektív szerződés a magyar munkajogban* (Pécs: Utilitates Bt. 2014).

tó fel a kollektív munkajogi témakörökben egyébként is intenzív kutatómunkát végző szerzőnek³ annak ellenére, hogy egyedi témaválasztása némiképp mintha „kívülállóvá” tenné munkáját a magyar munkajogi keretek között. Az talán felvethető ennek ellenére, hogy a szerző szentelhetett volna nagyobb figyelmet a részvételi jogok jogi karakterét meghatározó, speciálisan magyar jellemzőknek, ezzel még szélesebb körben hasznosíthatóvá téve munkáját akár gyakorló szakemberek számára is. A szerző védelmére is kell kelnem ugyanakkor, álláspontom szerint ugyanis speciálisan magyar jogi karaktere nincs a munkavállalói részvételnek, márpedig ez alapján valóban kívánatosabb a külföldi, elsősorban univerzális – emberi jogi – és a magyar jogot közvetlenül érintő uniós jogi tézisek, jogi megoldások és gyakorlatok feloldozása.

Hungler ilyen módon kétséget kizáróan új megközelítést alkalmaz, amivel – folytatva a fenti gondolatmenetet – voltaképpen két nehéz feladatot végez el egyszerre. Egyik oldalról ugyanis önmagában jelentős és látványos tudományos eredménynek tartom azt, hogy a munkavállalói részvételről magas színvonalon – ráadásul angol nyelven – készített átfogó, monografikus igényű tudományos értekezést, másik oldalról pedig

ha már e korántsem egyszerű feladatra vállalkozott, akkor nem állt meg a participációs jogok, illetve üzemi alkotmányjog, részvételi intézményrendszer modell-orientált,⁴ netán szigorúan jogdogmatikai kiindulású vizsgálatánál. Sőt utóbbi kapcsán – habár, ahogyan említettem, a magyar munkajog vonatkozásában kritika is megfogalmazható – inkább a nehezebb utat választotta Hungler akkor, amikor egy, a magyar munkajogi szakirodalomban nem megszokott aspektust, nevezetesen a gazdasági és emberi jogi vonulatot egymással párhuzamosan, kvázi komparatistikai módszerrel, de koherens egységet alkotva analizálja. Persze a szerző alapos és színvonalas munkáját, valamint eredeti jogtudományi eredményeit dicsérve meg kell jegyezni, hogy az innovatív témaválasztáshoz innovatív kutatómódszertani kivitelezés illik. Hungler monográfiáját e vonatkozásban példaértékűnek tartom.

2. AZ ÉRTEKEZÉS TARTALMI MAGJÁRÓL

A szerző munkája elején világosan megfogalmazott és jól követhető hipotéziseket tár az olvasó elé. A gazdasági és a munkavégzéshez kötődő – ipari – demokrácia elméleti és szabályozási alapjaira építkezve kifejti, hogy miért szükséges egy ilyen típusú jogintézmény a munkavállalók védelmében, illetve, hogy miért nem veszítette aktualitását e kérdéskör az utóbbi években, évtizedekben sem. Kétségtelen ugyanis, hogy az üzemi demokrácia „fénykora” jó pár évtizeddel korábbra tehető, de ez nem azt

³ Lásd például HUNGLER Sára: „A szakszervezetek tevékenysége a szolgáltatásnyújtás szabadságának tükrében” *Munkajog*, 2019/3. 35–39., HUNGLER Sára: „Freedom of services and trade unions: Could alliance be provided as a cross-border service?” *Magyar Munkajog/Hungarian Labour Law Journal E-folyóirat* 2017/1. 50–59. és HUNGLER Sára: „The Interconnectedness of Participation and Solidarity” in HORVÁTH István (szerk.): *Tiszteltetés: ünnepi tanulmányok Dr. Hágelmayer Istvánné születésnapjára* (Budapest: ELTE Eötvös Kiadó 2015) 185–197.

⁴ PRUGBERGER Tamás – NÁDAS György: *Európai és magyar összehasonlító munka- és közszolgálati jog* (Budapest: Wolters Kluwer 2014) 639–676.

jelenti, hogy mostanra elvesztette volna jelentőségét e kollektív jogcsoport. Sőt, mivel – ahogyan ezt Hungler is kifejti –, éppen az adhat sajátos aktualitást e témakörnek, hogy a változó munkajogi szabályozási keretek, illetve átalakuló gazdasági keretek között e jogintézmények újragondolása egy következő lépcsőfokot jelenthet a munkavállalói és munkáltatói oldal hatékony, békés együttműködésében.

Megítélésem szerint nem kérdéses ugyanis, hogy a kollektív munkajog és munkaügyi kapcsolatok intézményrendszerének a továbbiakban is kulcsszerepet kell játszania a munkajogi szabályozásban, elsősorban a munkavállalók legalapvetőbb jogaival összefüggésben. E területen talán elsősre a kollektív fellépés jogára vagy éppen a szervezkedés szabadságára gondolnánk – elsődlegesen a markánsan jelen lévő XX. századi jogi és társadalmi előképek miatt⁵ –, de Hungler munkája nyomán a munkavállalók munkáltatóval történő kiterjesztett együttműködése – döntéshozatalban, működésben való részvétele – nem kizárólag az „üzemi” demokrácia alapítzisei közé tartozik, hanem úgy tűnik, hogy általában a munkajogi szabályozás eredendően egyensúlytalan inerciarendszerében is fontos szerepet kaphat. Hungler ezeket a fogalmi alapokat magabiztosan és progresszíven teszi le az I.3. fejezetben, hangsúlyozva a munkavállalói részvétel és a tradicionális munkavállalói érdekképviselő⁶ közötti

fontos differenciákat. Különösen tanulmányos e vonatkozásban a monográfia I.3.1. alfejezete, amelyben a szerző megállapítja, hogy a közvetlen és közvetett részvétel a döntéshozatalban elhatárolja egymástól a hagyományos érdekképviselési tevékenységet a szervezett keretek közötti participációtól, függetlenül annak szintjétől vagy módozatától. Helyesen utal arra is, hogy „A közvetlen részvétel az egy az egyben, sokszor a szemtől szembe interakcióra épül a munkavállalók és a munkáltató vezetői között, míg indirekt részvétel esetén a munkavállalók nézeteit és aggályait képviselőkn keresztül kommunikálják.” (16. o.)⁷ Ebben a részben e tételmondat nyomán részletezi a szerző, hogy az egyes képviselési és részvételi szintek milyen módon jelenhetnek meg, és hogy ezeknek mi a tényleges szerepük a munkavállalók jogvédelmében.

A könyv további öt része a munkavállalói részvétel duális természetét, a részvételi jogok szabályozási kereteit, a demokratikus participáció globális vonatkozásait, az Európai Unió (a továbbiakban: EU) e tekintetben a legutóbbi gazdasági válságra adott reakcióit, illetőleg a következtetéseket foglalják magukban. A könyv nem csupán szerkezetileg, de tartalmi szempontból is arányos és jól átgondolt, ugyanis a korábban említett részeket követően a könyv „címadó” II. egysége részletekbe menően és kifejezetten egyedi módon taglalja a munkavállalói participáció kettős, sok esetben egymással nehezen összeegyeztethető szabályozási metódusra épülő természetét. Azért is indokolt ilyen megközelítést alkalmazni e tárgykörben, mert a participációs jogok gazdasági és

⁵ Bob HEPPLER: „The Freedom to Strike and its Rationales” in Bob HEPPLER – Rochelle LE ROUX– Silvana SCIARRA (szerk.): *Laws against strikes. The South African Experience in an International and Comparative Perspective* (Milano: Franco Angeli 2015) 27–44.

⁶ Értve ezen e kontextusban a hagyományos szakszervezeti tevékenységet.

⁷ Saját fordítás.

emberi jogi (szociális) vonatkozásai egymással nehezen kibékíthetők, más-ként fogalmazva eltérő érdekcsoportokra fókuszálnak, és eltérő eredményekre vezethetnek a munkahelyi demokráciát tekintve. Habár a szerző végig konzisztens módon és jól követhetően, logikus érvrendszerrel ismerteti az emberi jogi vonatkozásokat – elsősorban a II.3. fejezetben –, talán ezen a ponton célszerű lett volna mintegy részkövetkeztetéseként még jobban hangsúlyozni, hogyan kapcsolódhat egyáltalán egymáshoz a munkavállalói részvétel és az emberi jogok tematikája. Bár egyértelműnek tűnhet e konnotációk mibenléte, de ennek az is lehetett az oka, hogy a szerzővel általánosságban egyetértek. A korábban említett gyakorlati és jogirodalmi kihívások okán ugyanakkor előfordulhat, hogy ezt az egyébként kulcsfontosságú összefüggést a témában esetleg kevésbé jártas olvasó mintegy ignorálja, és nem derül ki számára egyértelműen, hogy melyek az üzemi demokrácia témakörének emberi jogi kötődései. Őva intem persze a szerzőt attól, hogy egyfajta kommentárszerű kidolgozási módszerrel részletesen magyarázza el ennek az összefüggésnek az alapjait, de mivel a könyv címe is ez, és mivel a VI. rész konklúziójának döntő része is az emberi jogi nézőpontra fókuszál, ezért muszáj kisebb kritikaként ezt megemlítenem.

Nehéz persze kritikai megjegyzést tenni e szövegrészekről is, hiszen a kidolgozás színvonala és a szöveg dinamikája, átgondoltsága példás. Ezen az sem változtat, hogy II.3.1., II.3.2. és II.3.3. pontokban a szerző talán kissé előre szalad akkor, amikor a kutatás fókuszát a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (International Labour Organization, ILO), az Európa Tanács és az EU embe-

ri jogi (alapjogi) tárgyú jogforrásaira irányítja. A nagyrészt elvi alapokon nyugvó szabályozáselméleti okfejtés lendülete nem törik meg ugyan ezáltal, de zavaró lehet az olvasó számára, hogy a III. rész teljes egészében a szabályozási keretéről szól, közvetlenül az imént említett jogforrási rendszer után. Bár a III. rész tematikai elrendezése magyarázatot ad erre, mégis fontosnak tartom ezt megemlíteni, ugyanis az egyes, kifejezetten a szabályozási kérdésekre fókuszáló szövegrészek egyensúlya fontos.

A munkavállalói részvétel kettős jogi természetének vizsgálata ugyanakkor impliciten feloldozást is magával hoz a fentebb jelzett anomáliákat illetően. Hungler ugyanis elkülönítetten tárgyalja a két oldal, azaz a gazdasági és emberi jogi megközelítések szabályozási kereteit, amit nagyon jó ötletnek és helyes kutatómetodikai megoldásnak tartok. Habár lehet, hogy túlzottan élénk fantázia kell ehhez, de még az is felvethető, hogy a szerző tudat alatt „rejtette el” az említett módon az emberi jogi szabályozási kereteket, miközben a gazdasági oldal – akárcsak a gyakorlatban – marad domináns a III. részben. Nyilvánvaló ugyanakkor, hogy a szerző nagyon fontosnak tartja az emberi jogi oldalt is, de a címben is ígért kettős természet egyensúlyának felborulása ilyen módon is kiolvasható a műből. Ez nem a szerző hibája vagy felelőssége, de az fontos, hogy több idézett, emberi jogi tárgyú jogforrás gyakorlati jelentősége kisebbnek tűnik a hagyományos, gazdasági szemléletű tételes jogi normák mellett.⁸

⁸ Így pl. minden pozitívum ellenére önmagában az európai üzemi tanácsai irányelvnek praktikus nagyobbságú jelentősége lehet, mint az ILO és az Európa Tanács emberi jogi tárgyú dokumentumainak együtt véve.

A szerző érdemként kell elismerni, ahogy a feldolgozandó jogforrások, nemzetközi jogi vagy éppen uniós jogi dokumentumok között szelektál. Fontos ugyanis tisztázni, hogy a szerző hipotézisének megfelelően jelen van ugyan a jogi gondolkodásban az ilyen típusú jogok emberi jogi volta, de ez korántsem evidens. Nem célszerű abba a hibába esni, hogy számos, akár csak közvetetten idetartozó nemzetközi jogi dokumentum látszólagos bizonyító erejét felhasználva erősíti meg a szerző emberi jogi nézőpontját, ez ugyanis félrevezető lehet az olvasó számára, egyúttal aláásná a könyv végén bemutatott tudományos eredmények konzisztenciáját. A szerző nem esik ebbe a hibába, ugyanis logikusan és mértéktartóan építi fel a jogforrások elemzését is, kiemelve a nemzetközi és uniós szint közötti differenciákat is. Így külön szol az uniós alapjogi vonatkozásokról (II.3.3. pont), a nemzetközi jogi, kifejezetten emberi tárgyú jogi dokumentumokról (II.3. fejezet) vagy éppen – a gazdasági oldalt sem kihagyva – az európai üzemi tanácsokról (III.2. fejezet). E strukturáltság megmarad a III. részben is tehát, sőt a IV. rész globális fókuszú megközelítése sem szakad el a módszertani sajátosságtól.

A korábbiakban említettem ugyan, hogy némi kritika fogalmazható meg a magyar munkajogi kérdések hiánya miatt, Hungler azonban az V.2. fejezetben röviden a témakört is áttekinti. Véleményem szerint helyes a feldolgozás végén és elkülönítetten tárgyalni a magyar szabályozást, az ugyanis csak indirekt összefüggéseket mutat a könyv korábbi részeiben részletezett globális, emberi jogi megközelítésekkel. Az uniós jogi kötődést – visszacsatolva korábbi kritikái megjegyzéseimre – ugyanakkor

erősíthette volna a szerző a ponton, illetve talán ajánlatos lett volna akár önálló részben is tárgyalni a magyar munkajogi kereteket is a nemzetközi rész mintájára. Ha ugyanis önálló részt érdemelt az európai üzemi tanácsokról szóló irányelvi normaanyag, úgy ennek magyar jogi megjelenése, esetleges hiányosságai, kritikai analízise talán jól illeszkedett volna a monográfia gondolati ívébe.⁹

A szerző állításai és megállapításai ezen a ponton is megalapozottak, és külön ki kell emelnem a hatályos magyar munkajogi szabályozás teljes jogrendszerbeli, tágabb összefüggéseinek – például alkotmányjog, alapjogok – és gazdasági, valamint társadalmi kontextusba helyezésének fontosságát. A szerző egyedi látásmódja átszűrődik a szövegrészekben is, azonban főként szabályozásmódszertani oldalról közelít, és inkább a gazdasági természetet helyezi előtérbe. Nem állítom, hogy ez helytelen megoldás lenne, sőt épp ellenkezőleg, talán éppen azzal ösztönözhetné az olvasót a témával kapcsolatos még intenzívebb gondolkodásra, hogy egyfajta „alternatív” megközelítésként itt is megerősíti az emberi jogi aspektust. Érthető ugyanakkor az is, hogy a címben ígért dualitás emberi jogi oldala inkább a nemzetközi részben köszön vissza, ami különösen érdekes – és helyes – megközelítés még az uniós jogi összehasonlításban is. Így a magyar munkajoggal szemben adott esetben akár határozottabb kritikát is szívesen olvastam volna, de Hungler következtetései között a tudományos eredmények a VI. rész-

⁹ A 97. oldalon megjelenik ugyan az irányelv implementációját elvégző 2003. évi XXI. törvény, de a szerző nem fejti ki érdemben az áttünettel kapcsolatos nézeteit, illetve az esetleges hiányosságokból adódó aggályait sem.

ben tisztán kivehetők e kisebb hiányosság ellenére is.

Némileg összekötve egymással az eddig kevésbé szóba hozott IV. és V. részt, még egy szempontra fel kell hívni a figyelmet a monográfia esszenciájáról. A szerző a pozitív jogi és e mellett adekvát elméleti módszertani megközelítéssel párhuzamosan nagyon érdekesen – és álláspontom szerint helyesen – a munkavállalói részvétel talán munkajogtudományon belül is marginális kérdését általánosabb, társadalmi kontextusba helyezve is tárgyalja. Ezen azt értem, hogy a munkahelyi demokrácia működési elveit következetesen olyan jogállamisági kritériumokból vezeti le, amelyek megfelelő és stabil kontextualizációt biztosítanak szűkebb értelemben vett munkajogi kutatási eredményeknek. Fontos az is, hogy a IV. és V. rész egyaránt olyan nagyobb problémakörre épül, amelyek túlmutatnak a munkajogi normákon, de talán még a II. és III. részben részletezett jogi szabályozási kereteken is. A munkavállalók demokratikus részvételének globális szinten történő megjelenése és az EU gazdasági válságkezeléséhez kapcsolódó, de kifejezetten a munkavállalói participáció felől közelítő problémafelvetések és megállapítások álláspontom szerint a kérdést valódi társadalmi és gazdasági kontextusba helyezik. Ez a fajta gondolkodásmód ismét a kutatás egyediségét mutatja, és arra is utal, hogy a szerző nem kizárólag a tételes jog szintjén értve jelöli ki fő témaként a részvételi jogok kettős természetének vizsgálatát, hanem ezeken keresztül implicite ugyan, de az egész társadalmat érintő kérdéseket is vizsgál. Természetesen nem azonosítható a munkahelyi demokrácia a modern jogállamiság valamennyi komponensé-

vel, de a működési elvek és az esetleges diszfunkciók következményei hasonlóságok. Külön kiemelem e vonatkozásban az V. rész kutatási eredményeit, amelyek körében a szerző – a magyar munkajogi vonatkozásokat megelőzően – az Európai Szociális Modell és a munkavállalói részvétel összefüggéseit tárja fel, explicite a gazdasági válságkezelés időszakára és jogi megoldásaira reflektálva. Vagyis arra is következtethetünk a szerző elemzéséből, hogy a participációs jogok nem csupán statikus természetűek, hanem dinamikusak is, mivel azok stabil szabályozása és megfelelő, akár emberi jogokra is tekintettel lévő értelmezése elengedhetetlen az eredményes munkaerőpiaci működéshez.

3. FORMAI ÉS SZERKEZETI JELLEMZŐK

Fentebb többször is utaltam a mű logikus és arányos szerkesztésére, illetve arra is, hogy az egyes részek, fejezetek, alfejezetek és pontok organikus módon illeszkednek egymáshoz tartalmilag is. A döntően két- vagy háromszintű tagolás nem eredményez túlzottan hosszú részeket, alrészeket, de nem is teszi fragmentálttá az írást, Hungler arányosan dolgozott ebből a szempontból is. Kiemelendő továbbá a szerkezeti egységek egymáshoz való viszonya is, amely kapcsán fentebb tettem ugyan egy kisebb észrevételt a II.3. fejezet és a III. rész kapcsán, de ez sem jelentős kritika.

A mű angol nyelven íródott, ami jelképesnek hat a téma unikális volta és a szerző innovációra törekvése alapján. A nyelvezet, a nyelvhelyesség, a stilisztika és általában a nyelvhasználat terén a monográfia ritkán látott magas színvonalat képvisel a nem angol anyanyelvű

szerzők angol nyelven íródott tudományos munkái között. A szakkifejezések, jogforrások, dokumentumok rövidítései bár számosak, de áttekinthetők, és érződik az is, hogy a szerző e gondolatait eredendően angolul fogalmazta meg, ami szintén elismerésre méltó a téma komplexitására is figyelemmel. Gördülékeny és lényegében hibátlan a könyv szövegezése, értve ezen a törzsszöveget, a lábjegyzeteket, címekeket, a záró- és kezdő fejezetet és a bibliográfiát is.

Ki kell emelni a könyv párhuzamos struktúráját, ami tulajdonképpen összhangot mutat a címben és a bevezetőben is jelzett duális megközelítéssel. Figyelemre méltó, ahogyan Hungler vizsgálja a nemzetközi, az uniós és a nemzeti jogi szintet is, kitérve különösen az alapvető differenciákra és a vonatkozó joganyag jogvédelmi hatékonyságára, illetve ennek deficitjeire is. Kérdéses ugyanis, hogy még ha elfogadjuk is a munkavállalói részvétel emberi jogi oldalának fontosságát, és az esetlegesen nemzeti jogi – kodifikált – elismerést nyer is, az ismert emberi jogvédelmi mechanizmusok hatékonysága vajon elegendő-e annak érvényre juttatásához. A gazdasági oldal ugyanis nem feltétlenül csak az egyes szabályozási érdekcsoportok mentén mutatható ki erőteljesebbnek, hanem adott esetben a mindennapi gyakorlatban is úgy tűnhet, hogy az emberi jogi jelleg dogmatikailag nehezen megfogható vagy felhívható egy jogvitában. Ezen a ponton a kollektív fellépéshez, a sztrájkhoz való emberi jog értelmezésével összefüggésben érdemes párhuzamot vonni,¹⁰ ugyanis az

esetlegesen e területen megfigyelhető jó gyakorlatok a participációs jogok terén is fontosak lehetnek a jövőben. Hungler ennek megfelelően igyekszik kidomborítani az üzemi demokráciát érintő és erősítő univerzális emberi jogi vonatkozásokat, ami azért is nagyon hasznos, mert ezen összefüggéseket ez idáig ilyen formában nem ismerték fel a munkajog tudományában. Vitatható persze az, hogy e felismerések és az emberi jogi oldal hangsúlyozása mennyiben vezethet tényleges, hatékonyabb jogvédelemhez munkavállalói oldalon, de ez összességében inkább jogértelmezési és később esetlegesen jogalkotási kérdés, a szerző ugyanis a megfelelő elméleti alapokat lerakja könyvében ebben az összefüggésben is. A monográfia ebben az értelemben is további kutatómunkára és gondolkodásra ösztönöz, hiszen legalábbis a magyar munkajog vonatkozásában hasznos lenne a jövőben az emberi jogi oldalt a gazdasági karakter elé helyező kutatásokat folytatni, hiszen talán egy, a Hungler által kifejtett innovatív, friss gondolat mozdíthatja ki a részvételi jogok szabályozását a status quóból. Márpedig ez – talán jelen könyvben sem csak a sorok között olvasva – kívánatos lenne szabályozáselméleti és joggyakorlati síkon is.

Némileg hiányolom a konklúziók körében a magyar jogra vonatkozó specifikus gondolatokat, ezt érdemes lett volna egy-két oldalon befoglalni a műbe. Mivel a szerző általános következtetéseket von le, és a kidolgozás nagy részében is generális szinten fogalmaz – a szükséges mértékig figyelembe véve a magyar jogi hagyományokat és irányvonalakat –, ezért a következtetések többsége értelemszerűen irányadó lehet a magyar munkajogra is. Talán ezt a kisebb hiányosságot kompenzálja majd további

¹⁰ BAGDI Katalin: „A sztrájkhoz való jog az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatában” *Pro Futuro* 2016/1. 119–127. <https://doi.org/10.26521/Profuturo/2016/1/4906>.

kutatásai során, amire egyébként feltétlenül biztatom a szerzőt.

4. ÖSSZEGZŐ GONDOLATOK

Úgy vélem, hogy az előzőekben is döntően pozitív véleménynek adtam hangot minimális kritika mellett, de zárásképpen, néhány sorban megerősítem Hungler új könyvéről alkotott véleményemet. Összességében könnyű dolgom volt a könyv elemzésével és recenzeálásával, az ugyanis újszerű megközelítése és tudományos alapossága okán élvezetes és elgondolkodtató olvasmány. Számos olyan gondolat megjelenik benne, amelyek a kollektív munkajogi szabályozás egészére nézve, de akár általában véve a munkajogi premisszáknapjainkban tapasztalható transzformációja vonatkozásában is relevánsak, sőt előre mutatók és gondolkodásra ösztönzők. Ezt azért kell külön is kiemelnem, mert első ránézésre a munkajogi szabályozás egy talán marginálisnak tűnő területét dolgozta fel Hungler e műben, de azt olyan színvonalon és nívóval törekvéssel, hogy e témakör jogtudományi vizsgálatának jövőbeli alapjait tette le. Ráadásul, mivel a monográfia következtetései kellően sokrétűek, de egyben jól célzottak is, a téma, illetve a munkajog iránt általában érdeklődő olvasók számára feltétlenül ajánlott és hasznos olvasmány lesz a továbbiakban.

Zárásképpen pedig megjegyzem, hogy e bemutatással talán nehéz volt a dolgom a fenti egyöntetűen pozitív gondolatok ellenére. A recenzensnek ugyanis illik hibát találni az általa vizsgált műben, legalábbis érdemi kritikát gyakorolni, amennyiben persze ez indokolt. Nehéz volt azonban ilyen hiányosságokra rábukkannom, és talán ezek is a

könyv döntő részében tapasztalt tudományos értékkeremtés és innováció malmára hajtják a vizet, hiszen a könyv legnagyobb részében nehéz érdemi hibát találni. Összességében tehát nagy örömmel vizsgáltam Hungler munkavállalói részvételről szóló angol nyelvű monográfiáját, amely tudományos értékei és a kollektív munkajog egy fontos részterületének analizését érintő érdemei nem megkérdőjelezhetők. Ha általában ennyi és ilyen alapos figyelem hárulna akár Magyarországon, akár globálisan a munkavállalók részvételi jogaira, úgy számos, a szerző által a műben alaposan és körültekintően elemzett probléma szabályozási vagy értelmezési szinten megoldódhatna, és talán kevésbé marginális területként beszélhetnénk a továbbiakban az üzemi demokráciáról és a participációs jogok rendszeréről. Öszintén bízom abban, hogy ilyen irányú jogtudományi diskurzust indít el Hungler Sára új monográfiája.

*Zaccaria Márton Leó**

* PhD, adjunktus, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 4028 Debrecen, Kassai út 26. E-mail: zaccaria.marton@law.unideb.hu. A recenzió a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.